

Asya Studies

Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar
Year: 5 - Number: 18, p. 155-168, Winter 2021

Halk İnançlarının İşlevleri ve Düşünsel Temelleri* *Functions and Intellectual Foundations of Folk Beliefs*

DOI: <https://doi.org/10.31455/asya.1011387>

Araştırma Makalesi /
Research Article

Makale Geliş Tarihi /
Article Arrival Date
18.10.2021

Makale Kabul Tarihi /
Article Accepted Date
25.12.2021

Makale Yayın Tarihi /
Article Publication Date
31.12.2021

Asya Studies

Doç. Dr. Ali Osman Abdurrezzak
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi,
Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
ali-37@hotmail.com

ORCID ID

<https://orcid.org/0000-0001-8067-394X>

* "COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri" beyanları: Bu çalışma için herhangi bir çıkar çatışması bildirilmemiştir. Bu çalışma için etik kurul onayı gerekmemektedir.

Öz

İnanç; toplumların kültürel, sosyal, psikolojik açıdan tepkilerini ve yapılarını şekillendiren bir işleve sahiptir. Özellikle insanı doğrudan ilgilendiren ve hayatını idame ettirmek için ihtiyaç duyduğu doğayı canlı bir yapı olarak gören insanoğlunun, kendi kurallarını tabiatın sunduklarına göre ilişkilendirmesi iyi ve kötü ruhların var olduğu inancını da beraberinde getirmiştir. Genel itibarıyla kara iye olarak tabir edilen kötü ruhların insan zihninde nasıl tasavvur edildiği, sosyal hayatı nasıl şekillendirdiği, bu kötü ruhlardan korunma ve kaçınma ritüellerini meydana getiren bilinç yapısı zihinleri meşgul etmektedir. İstenmeyen davranışlar, kabul görmeyen sözler ve hareketlerin yanında olumlu etkilere sahip söz ve davranışlar toplumların günlük hayatlarında bir tür yazısız kuralların oluşmasını sağlamıştır. Sağlıklı, huzurlu, bereketli bir hayat düzeni için belli başlı tabuların oluşmasıyla yapılması ve uzak durulması gereken davranış kalıpları şekillenmiş ve benimsenmiştir. Kötü ruhlardan korunmanın yanında kötü ruhun sebep olduğu olumsuz etkilerden de kurtulma amaçlı uygulamalar davranışları kutlu bir hâle dönüştürmüş ve ritüel hâline gelmiştir. Halk inançlarının temelinde özellikle korkunun yer aldığı ve bu duygu ile korunup geçmişten günümüze taşındığı her toplumda ortak işlevler etrafında şekillendiği görülmektedir.

Bu çalışmada halk inançlarının psikososyal, sosyokültürel, sosyoekonomik, sembolik ve ritüel işlevleri ve bu işlevler içerisinde farklı kültürlerle ait geleneksel inançlardan da örnekler verilerek halk inançlarının düşünsel temelleri disiplinler arası bir bakış ile ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Halk İnanç, İşlev, Ritüel, Kötü Ruh

Abstract

Belief; It has a function that shapes the cultural, social and psychological reactions and structures of societies. The fact that human beings, who see nature as a living structure, which directly concerns human beings and which they need to maintain their lives, associate their own rules with what nature offers, has brought with it the belief that there are good and bad spirits. The minds are occupied by how the evil spirits, which are generally called black possessors, are conceived in the human mind, how they shape social life, and the consciousness structure that creates the rituals of protection and avoidance from these evil spirits. In addition to undesirable behaviors, unacceptable words and actions, words and behaviors that have positive effects have created a kind of unwritten rules in the daily lives of societies. With the formation of certain taboos for a healthy, peaceful and fertile life order, behavioral patterns that should be done and avoided have been shaped and adopted. In addition to being protected from evil spirits, practices aimed at getting rid of the negative effects caused by evil spirits have transformed behaviors into a blessed state and become rituals. It is seen that folk beliefs are shaped around common functions in every society, where especially fear is at the base of it and it is preserved with this feeling and carried from the past to the present.

In this study, the psychosocial, sociocultural, socioeconomic, symbolic and ritual functions of folk beliefs and the intellectual foundations of folk beliefs are tried to be revealed with an interdisciplinary perspective by giving examples from traditional beliefs of different cultures within these functions.

Keywords: Folk Belief, Function, Ritual, Evil Spirit

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Abdurrezzak, A. O. (2021). Halk İnançlarının İşlevleri ve Düşünsel Temelleri. *Asya Studies-Academic Social Studies / Akademik Sosyal Araştırmalar*, 5(18), 155-168.

GİRİŞ

İnanç kavramı ile halk inancı kavramı bazı durumlarda birbirine zıt bir ifadeyi oluşturmaktadır. Halk inancı semavi din inancına karşı bir inanç sistemi ve batıl, bidat gibi görülebilmekte ve dayanağı olmayan, insanı şirke götüren boş inançlar olduğu söylenmektedir. Belli bir zamanda korkuların, endişelerin karşısında korunmak ve güvende hissetmek için tasavvur edilen düşünceler davranışa dönüşmüş olup içinde yaşanan zamanda karşılaşılan olaylara karşılık alınılan tedbirler bir süre sonra kendini tekrarlayarak geleceğe birtakım değişimleri yaşayarak aktarılmıştır. “Batıl inanç, bireyin davranış biçimi ve bu davranış sonucunda olan olaylarla ilgili neden-sonuç ilişkisi olmayan, bireyin yapmış olduğu tekrarlı ve değiştirilemeyen davranışların olduğu gibi algılamasıdır” (Womack, 1992: 191). Değiştirilemeyen ve tekrarlı ifadeler ritüelin bir parçası olarak kabul edilebilir ancak yaşanan dönemin şartları ve süreç içerisindeki farklı sosyokültürel etkenler bu davranışlarda değişime neden olabilir. Örneğin; taş kültü etrafında oluşan inanışların İslamiyet sonrası dönemde türbe, yatır ziyaretlerinde türbenin taşına el sürmek, ya da doğurganlık işlevine inanılan delikli kayanın içerisinde geçmek gibi davranışlar işlevsel olarak ortak özellik gösterse de uygulamada değişiklik göstermektedir. “İlahi dinlerin hiçbiri eski yerel inançların kalıntılarından kurtulamamıştır. İlahi dinler ile halk inançları sürekli bir etkileşim içinde olmuştur” (Tatlıoğlu, 2000: 14). Bu tür yatırlar etrafında oluşan pratiklerin sürekliliği ve bu mekânlara dair birtakım uygulamalardan olumlu sonuç alınması mekânın kutsallığını artırırken inandırıcılığını da artırmaktadır.

Boş inanmalar diye adlandırılan halk inançlarının kuralsızlığı insanların iletişimde neden olan olumsuz sonuçlar ile açıklanmaktadır. Toplumlara bir arada tutan din olgusunun sunduğu kuralların dışında kalan inanmaların fayda sağlamadığı düşünülür. Bu düşüncenin oluşmasındaki asıl nedenin halk inançlarının bilim dışı olmasının yanında dine aykırı din dışı uygulamalar olarak görülmesi ve toplumun bazı kesimlerince kabul görmemesi olduğu söylenebilir. “Bilmeden inandığımız yüzeysel inançlar, çok geçmeden fanatizme ve batıl inançlara dönüşür, toplumsal yapıyı olumsuz yönde etkiler” diyen Şeriatî'nin (1980: 36) düşüncesi göre toplumun bağlı olduğu ahlaki, dinsel, sosyal, kültürel değerlere aykırı bir hâl alan inanmalar bilinçsizce uygulanır ve sorgulanmadan bağlanılırsa toplumsal kargaşa yaşanır ve sosyal düzenin sağlanması zorlaşır ancak halk inançları dinin yerini ya da din halk inançlarının yerini alamaz. Halk inançlarının din dışı olarak değil din ile birlikte, içe içe varlığını sürdürebildiği görülmektedir.

Dini ritüellerin insan psikolojisini belli bir düzene sokarak, bilinmeyene karşı olan korku hissini en aza indirgemeye yardımcı olmaktadır. Korku yaratan unsura karşı belli aralıklar ile tekrarlanan ritüellerin amacı olaya karşı duyulan kötü hisleri olumlu hâle dönüştürmek üzere insanın kendi zihninde yarattığı korkuyu yine kendi davranışları ile sindirmeye çalışma çabasıdır. “Mitlerin tekrarlanmasıyla toplum yenilenir” ve ritüellerin de içerisinde taşıdığı mitik unsurları ve kökenleriyle etkisinden bir şey kaybetmediği düşünülmektedir (Seyidoğlu, 2014: 28).

İnsanın beslenme, barınma, üreme, uyuma gibi temel ihtiyaçların yanında tehlikenin hissedilmesine karşı verdiği tepki, içinde bulunulan zamana göre farklılık gösterebilir. Hastalıkların nedenini bedene giren kötü ruha dayandıran ilkel insan için sel felaketi tabiat ruhlarının veya tanrıların kızdığına delalet etmektedir. Dolayısıyla korku, kaygı, bilinmezlik, şüphe, açlık gibi belli başlı temel ihtiyaçların yanında inanç duygusu insan yaratılışının bir gereğidir. İnanç için “dış dünyayı idrak etme sonucu zihinde oluşan bir anlayış biçimi” olduğunu söyleyen Hançerlioğlu'na (1975: 270) göre inancın insanın kendi dışındaki dünyayı algılayabildikten sonra kendi iç dünyası ile kurmaya çalıştığı bir bağlılık olarak açıklanabilir. İnsan sahip olduğu inanç doğrultusunda davranış ve bilişsel olarak şekil almaya ve hayatını buna göre düzenlemeye başlar.

Dinin kabul etmediği birtakım uygulamalar halk arasında geçerliliğini ve sürekliliğini koruyarak yaşamaktaysa burada dinler öncesi var olan bir inanç sistemi işlemektedir. Sosyal, ekonomik veya psikolojik sıkıntılarda başvurulmuş yerel düşünce yapısı içerisinde koruyucuyu, etkileyici, yok edici özelliği olduğuna inanılmış pratikler bilim çağında da “Semitik” dinlerin kabulü sonrasında da devam etmiştir. İşlevsel bağlamda halk inanç ve uygulamaların insan hayatında şekillendirdiği davranış kalıpları ve yerel bir inanç sistemi oluşturduğu söylenebilir.

1. HALK İNANÇLARININ İŞLEVLERİ

“Günümüz halk bilimi çalışmalarında en yaygın olarak kullanılan teorilerden birisi” olan işlevsel kuram özellikle halkbilimi çalışmalarında William Bascom ile ayrı bir önem kazanmıştır (Çobanoğlu, 2002: 223). İşlev yaşadıkça yapı kendini korur. Değişmenin ilk önce etkilediği “işlev”, işlev üzerinden

silsile şeklinde dönüştürdüğü veya yok ettiği ise “yapı” olduğunu ifade eden Yolcu ve Aça (2017: 15) işlevin yapı üzerinde etki yarattığını ve işlevi olmayan yapının rolünün de devam edemeyeceğine dikkat çekmektedir. Halk inançlarının sosyal davranışları şekillendirmesi ve kültürel varlığımızın bir nüvesi hâline gelmesinde önemli işlevleri vardır ki bu sosyal yapının içerisinde bireylerin birlikte hareket ettikleri bir zeminin oluşmasını sağlamaktadır. Yapı olarak görülebilecek halk inançlarını belli bir teori bağlamında ele almak kültürel ve sosyal bir varlık olan insanın rolü ve statüsü açısından insan odaklı çalışmalarda önem arz etmektedir. “Sosyal araştırmada örtülü işlev kavramının açıklaması sosyal hayatın ilk görüldüğü gibi basit olmadığını gösteren sonuçlara neden olmaktadır” (Merton, 1968: 122). Diğer bir deyişle açık işlevlerinin temelinde ve taşıyıcı olma özelliğine sahip kapalı işlevlerin önemli bir rolü olduğu ve toplumsal davranışların farklı bakış açıları ile açıklamalara muhtaç olduğu söylenebilir. Bunun yanında sosyal kuralların insanda yarattığı olumsuz etkiler “bireyin mutsuzluğuna, hatta psikolojik birtakım rahatsızlıklara da yol açabilmektedir” (Aça ve Yolcu, 2017: 54). Geleneğin modern zaman içerisinde yaşatılması isteğine karşılık doğum, düğün, ölüm gibi temel geçiş dönemlerinde gerçekleştirilen ritüeller ve kalıp davranışların dışına çıkmak isteyen kentli bireyin modern hayat tarzını benimsemesi, kuşak çatışmasını ve görüş ayrılıklarını da beraberinde getirmektedir.

Psikososyal, sosyokültürel, sosyoekonomik, sembolik, ritüel şeklinde halk inançlarının işlevleri ve bu işlevler içerisinde düşünsel yapısı incelenirken halkbiliminin diğer bilim dalları ile olan münasebeti ve iletişimimin ne denli fazla ve önemli olduğu da gösterilmeye çalışılacaktır.

1.1. Psikososyal İşlevi

Bireyin isteklerinin gerçekleşeceği bir geleceğe hazırlık oluşturmasının belli bir gelişim süreci ile meydana geleceğini ifade eden Adler (2010) tüm insanlara özgü bir durum olan eski mitler, destanlar ve söylencelerde de ileride gerçekleşecek olan ya da zamanında yaşanan ideal bir durumdan hayranlıkla bahsedilmesini genel olarak insanı hayata bağlayan bir umut ve beklentinin sayesinde karşılaşılabilecek her türlü felaketin üstesinden geleceği inancının hâkim olduğuna işaret etmektedir. Sözlü kültür ürünlerinden destan, masal gibi türlerde kahramanın ayrılış, erginlenme ve dönüş ekseninde gerçekleşen olaylar gerçek hayattaki insanoğlunun doğumdan ölüme kadar geçirdiği merhaleler ile benzerlik göstermektedir. Masalların mutlu sonla bitmesi, destan kahramanının zorlu imtihanların üstesinden gelmesi gibi olumlu sonuçların elde edilmesi, gerçek hayatta öngörülen ideal geleceğe dair isteğin bir yansıması olduğunu göstermektedir. İlkel insanın yaşantısından süzülerek gelen davranışlar ve düşünce yapısı toplumların kuramsal çerçevede oluşumunu sağlayan özellikler taşımakta olup “insanın varoluşunun asıl temellerinin anlaşılması konusunda” ve “yüzeysel tuhaflığa karşı”, köken itibarı ile “psikolojik bir düzeyde” birbirlerine yabancı olmayıp benzer yönlerinin olduğunu kabul edilebilir (Geertz, 2010: 383).

Sir James Frazer’a göre folklorun ve onun müttefiki sosyal antropolojisinin nihai amacının insan ruhunun işleyişini göstermek ve açıklamak olduğunu beyan ettiğini aktaran Marett (2018: 145-147) “dışarıdan örf, âdetler bütünü olarak algılanan toplam, benzer bir şekilde içeriden zihinsel bir süreç olarak kavranmazsa yaklaşım mekanik olmaya ve buna bağlı olarak ruhsuz kalmaya mahkûm olduğunu, dolayısıyla folklorist kalımlar nasıl ve neden hayatta kalırlar? Sorusuna odaklanarak kalımlara dair çalışmanın psikolojik yönüne bakmaları gerektiğini, böylelikle folklorist, bu toplamın, geçmişin kalımları olmaktan daha fazla anlamı olduğunu hemen göreceği fikrini savunmaktadır. Kültürel antropoloji ise “biyolojinin ötesinde bir disiplin ya da alt disiplindir ve ilgilendiği konu insanlığın ortak, yaratılmış simgesel dünyasıdır. Elbette bu dünya, halklardan halklara “kültürel olarak” değişir. Fakat ortak unsurlar, farklı olandan daha önemlidir” (Barnard, 2015: 31). Farklılıklardan ziyade ortak unsurların tespiti açısından halk inançlarına bakıldığında uygulamalarda farklılıklar görünse de temelindeki işlevlerde ortaklıklar yer almaktadır. Farklı kültürlerin farklı ekonomileri, sosyal yapıları, yaşam şekilleri olmasına rağmen inanç boyutunda ortak bir özelliğe sahip oldukları şey ritüellerin varlığıdır. “Farklı inanç kesimleri ile temas” sağlansa dahi sosyokültürel, ekonomik, psikolojik toplum yapılarındaki farklılıklar yer alsada halkın inanışlarının altında yatan bilinç yapısı ortak bir özelliğe sahiptir (Kalafat, 2012b: 197). Psikolojide hastalıkların teşhisleri ve tedavilerinin daha doğru yapılabilmesi için “iptidai psikoloji, mitoloji, arkeoloji ve kıyaslamalı din tarihi hakkında” kapsamlı bilgiye sahip olabilmemin önemine vurgu yapan Jung (2013: 56) aslında halk inanışlarının kökenlerindeki nevrotik bulguların da tespitinin ne denli önemli olduğunu altını çizmektedir. Korku temelli davranış kalıplarının çözümlenmesinde farklı bilimlerin bu konuyu ele alışları, değerlendirmeleri düşüncelere katkı sağlayarak zenginleştirilecektir. Halk inançlarının ortaya çıkmasının, psikososyal açıdan “eşyanın ve olayların mahiyetini bilememek, geleceği bilme arzusu, korku ve stres, çaresizlik, kutsallaştırmanın yön değiştirmesi, güvenlik ihtiyacı, başarıya ulaşma ve kendinden emin olma isteği, belirsizlik duygusu,

sosyal uyum ihtiyacı, sorumluluğu başka güçlere atfetme, rüyalar ve hayal gücü” vb. birtakım sebepleri vardır (Köse ve Ayten, 2009: 54-60).

Bunun yanında mitolojiler farklı bilim ve sanat dallarına da ilham kaynağı olmuş, insanın iç dünyasının dışı durumuna öncülük etmiştir. “İnsan doğasına özgü semboller toplamı olarak tanımlanabilen mitoloji; kültürün ana dinamikleri olarak niteleyebileceğimiz din, bilim ve sanatın gelişiminde öncü bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda psikolojinin bir bilim dalı olarak var olmasından önce; insanların mitler aracılığıyla içsel tepkilerine ve yaşam dinamiklerine ilişkin ipuçları sunduklarını ve insan doğasına ilişkin bulguların sistematize edilmesi sürecine ışık tuttuklarını ileri sürmek mümkündür. Bu noktada mitolojiyi, “ilkel psikoloji ya da arke psikolojisi olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır” (Gürel ve Muter, 2007: 538). “Arketipler psikolojik anlamda, insanın kişisel deneyimini, dolayısıyla davranışını şekillendiren duyuşsal-bilişsel, daha özele inmek gerekirse duyuşsal-düşsel zihin yapılarıdır” (Maloney, 1999: 103). Jung “arketipleri insanın sahip olduğu, hayvanların ise sahip olmadığı içgüdüsel düşünce ve davranış kalıpları olarak nitelemekte ve arketipler ile içgüdüler arasında paralellik olduğunu ileri sürmektedir” (Jung 1982: 103-107). Durum ve olaylara karşı doğuştan gelen öğretiler ile verilen tepki anlamına gelen arketip kolektif bilinçaltı anlamında ortak değerler olarak tanımlanabilir.

Bunun yanında “insan psişesinde insanlığın ortak psikolojik mirasını içeren ve ileten bir kısım olarak” ifade edilen “kolektif bilinçdışı” geçmişten geleceğe aktarılan ortak mirasın psikolojik açıdan sahiplenilme ve yaşatılması olarak görülür (Jung, 2009: 107). Dinler öncesi birtakım uygulamalar, semavi dinlerin kabulü sonrasında da sürekliliğini korumuş ve din ile halk inançları eş zamanlı olarak devam etmiştir. Günümüzde de hâlâ dinin gerekliliklerini yerine getirirken adak adamak, yağmur duasına çıkmak, doğum, düğün, ölüm döngüsünde başvuru uygulamalar, türbe, yatır, mezarlık ziyaretleri gibi geleneksel pratiklerin de uygulandığını görmekteyiz. Anadolu’da geleneksel sağaltma yöntemlerine yönelik çalışmadan alınan örneğe bakıldığında korku temelli olduğuna inanılan hastalıklar ve tedavileri üzerine yapılan çalışmaya göre psikolojik sorunların ocaklı olarak adlandırılan kişi(ler) tarafından çözüldüğü görülür. “Bademcik: (Nedeni) “Soğuk algınlığı, korku.” (Belirti) “Bademcikleri şişer, yutkunamaz boğazı ağrır.” / (Tedavi) “Hasta, ocaklı bir kadına götürülür. Ocaklı, burunu sıcak su ve sabunla ovalar. Eline aldığı, içi delik olan çubuğu, burun deliklerinden birinin içine sokar. Diğer burun deliğini eliyle kapatıp üflemeğe başlar. Üfledikten sonra iltihap, kapatılan burun deliğinden dışarı atılarak tedavisi yapılır. Damak Düşmesi: (Nedeni) “Korku.” / (Belirti) “Hasta yalnız kalmak istemez. Her sese irkilir.” / (Tedavi) “Hocaya götürülüp kitaba baktırılır.” / “Ziyarete götürülür”. / “Küçük korkularda üst damak parmakla yukarı doğru çekilir” (Konak ve Aktar, 2009: 161-162).

Bu tür ritüellerin insan üzerinde olumlu etkisi olduğu, rahatlama sağladığı, rehabilite etkisi yarattığı söylenebilir. İnsan üzerinde iyileştirici, olumsuz düşünce ve olaylardan uzaklaştırıcı, bireysel yalnızlığı rehabilite edici ve sosyalleşmeyi sağlayıcı bir etkiye sahip olan din “modern zamanlarda insanın yaşadığı sendromlara cevap verir. İnsanın yabancılaşmasını engeller. Sosyal bir varlık olarak insan toplumla bağı olmadan yaşayamadığı gibi dış faktörlerin yıkıcı etkisini azaltabilen dünya ötesi bir prensip olmadan da varoluşu, spiritüel ve ahlaki özerkliği için gerçek bir neden bulamaz” (Ayten, 2015: 80). Görüldüğü gibi iyileştirme etkisi gibi işlevlerinin yanında din olgusunun, teknoloji çağının getirdiği sosyal kopukluğu ve psikolojik açıdan yalnızlık hissini tedavi edebilme özelliğine de sahip olduğu belirtilmektedir. “Bir gereksinimi karşılamak, sıkıntıdan, endişeden kurtulmak, suçluluk duygusundan kurtulmak, kimlik kazanma girişimi, şaşırtıcı durumlar karşısında tabiatüstü açıklamaya başvurduğu için dine başvurabilmektedir (Kayıklık, 2014: 76).

Schmidt “İşte bu korku içinde -ve zaruret hâlinde- kişi, günlük hayatta gülünç ve değersiz şeylerde kendine bir sığınak aramaktadır. Örneğin; ortadan delinmiş paralar, kopuk pantolon düğmeleri, kara kedinin tüyleri vb. hele bu sözünü ettiğimiz şeylerin baht açıcı ve kötülüğü kovucu kudretine olan inanç telkinle birleşirse” insanın bir nesneye yönelerek din dışına çıkacağını ve bu gibi uygulamaların din açısından kabul görmediğine dikkat çekmektedir (Örnek, 1966: 17). Bir tür ezici ve yıkıcı olabilecek durumlara karşı güç elde etmek için nazar boncuğu, muska, yengeç kısıncı gibi nesnelere psikolojik bir ferahlık vermektedir. Bu inanışların temelinde doğa olaylarının olağanüstü olaylar olarak nitelendiği ilkel dönem insanının zihin yapısının günümüzdeki yansıması olduğu görülebilir. Tabiat unsurlarına olan saygı, korku, bağlılık, gibi duyguların etrafında oluşmuş inanç sistemi bağlamında dağ, ağaç, taş gibi doğayı oluşturan ve bir bütünün parçalarına kutsiyet atfedilmiştir. Dinlerin kabulü ve sonrasında da bu inanç yapısı din olgusu ile bütünleşik bir şekilde devam etmiştir. “Kültürün etrafında şekillenen bu inançların kaynakları unutulmuş ve söz konusu inançlar bizzat İslam’ın kendisinden zuhur etmiş gibi kabul görmeğe başlamıştır” (Özarlan, 2003: 101).

Bu konuda Mozzani'nin (2018: 19-20) aktardığı şu bilgiler dikkat çekicidir: Günümüzde psikologlar batıl inançların gerçekten işe yaradığını, her durumda en ucuz sakinleştirici olmanın yanı sıra korku ve kaygılarımızı hafifleten en yararlı ilaç olduğunu söylüyorlar. Bir psikiyatr olan Dr. François Lelord ise “batıl inançlar gerçekten de bireyin hâkim olamadığı olaylara hâkim olma ya da onları denetleme gibi bir yanılsamaya düşmesine neden oluyor. Bu bir tür ucuz sakinleştiricidir. Gene Dr. Lelord'a göre “psikiyatrik bir açıdan batıl inancın zorunlu olarak yararsız bir şey olduğunu söyleyemeyeceğim çünkü insanların duydukları kaygıyı hafifletiyor. Doğal olarak bir plasebo etkisine sahiptir”. Psikolojik rahatlama için gelecek ile ilgili olumlu şeyler duyması ya da olumsuz durumlar karşısında önlem alabilme zamanına sahip olması insana mutluluk verebilmektedir. Dahası her insan kaygı, korku gibi duygularla beraber yaşamını sürdürür ancak insan için yeğlenen kaygılı ve korkulu geçen sürelerin daha az olmasıdır. Bu kaygı ve korkulardan kurtulmak için insan bir güç arayabileceğini ifade eden Kayıklık (2014: 77) insanoğlunun yaratıcının varlığına inanarak rahatsızlık verici etkilere karşı kendini koruma içgüdüsüne ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir.

Bir grupça paylaşılacak koşuluyla insana teselli olmayacak insanlık dışı, kötücül ve sağduyudan yoksun hiçbir şey yoktur. Bunun için en ikna edici kanıt da geçmişte tanık olduğumuz ve hala tanık olmaya devam ettiğimiz kitlesel delirme olaylarıdır. Bir öğretici akıldışı da olsa bir kez toplumda güç kazandı mı milyonlarca insan, o öğretiye inanmayı toplum dışına itilmek ve yapayalnız kalmak duygusuna yeğler diyen Fromm (2017: 40) dinin işlevi ile ilkel dinin arasındaki rolün ne olduğu konusuna dikkat çekmektedir. İlkel bilinç yapısında var olan inanmaların günümüzde devam etmesine yönelik olarak dinin batıl kabul edilen inanışları tamamen ortadan kaldıramadığına ve bunun da nedeninin belli kuralların dışında günlük hayattaki alçakgönüllü olmak, sevgi, saygı gibi insani nitelikler üzerine pek fazla durulmadığını savunmaktadır. Bu görüş günümüz toplumlarında her şeyin tüketildiği gibi sosyal kabul gören tutum ve davranışların da tüketiliyor olduğu gerçeğinden yola çıkarak kabul edilebilir. Toplum dışında kalmamak için kolektif davranış biçimi olarak halk inançlarının uygulamalarının sosyolojik olduğu kadar psikolojik olarak da ele alınmasını bireylerin bireysel ve sosyal statü olarak kazandıkları kimliklerin sosyopsikolojik altyapılara sahip olduğu söylenebilir.

Toprak ilk olarak bereket için kutsanır; sonra parseller mükemmel derecede akılcı ve pratik usullere işlerlik kazandırılarak temizlenir. İkinci bir büyüsel tören, temizlenmiş toprağı dezenfekte etmek ve böylece bitkilere musallat olan küf ve mantarları, zararlıları ve böcekleri önlemek için gerçekleştirilir. Sonra tekrar beceriyle, pratik ve bilimsel olarak yapılan bitki ekimi gelir. Fakat bitkiler filiz verdiğinde ve bol şans umudundan başka yapacak bir şey olmadığı zaman, birbirini takip eden törenler hâlinde, ürünü güçlü ve iyi kılmak için düzenlenmiş büyüye tekrar etkinlik kazandırılır. Böylece bütün bir dizi boyunca (büyüsel) ritler (bilimsel) etkinliklerle yer değiştirir, akılcı ve büyüsel boyutların her biri bir diğerinden kesin biçimde ayrı tutulur (Malinowski, 1935: 61-68).

Bunun yanında ilkel insanlar adım atarken bile batıl inançlarla, korkularla ve daha birçok görünmez dirençlerle engellenmiş görünmektedirler. “İstenç olunca bir yol bulunur” sözü ise modern insanın batıl inancı hâline gelmiş bulunuyor. Bugünkü insanın tanrıları ile cinleri sadece yeni isimler almışlardır. “Aslında yitmiş değiller, tersine onu huzursuzluk şeklinde, psikik komplikasyonlar hâlinde, haplara, alkole ve tütüne doyurulmaz bir ihtiyaç olarak, her şeyden önemlisi de birçok nevrozla izlemektedir” diyen Jung (2009: 82) bu konuyu daha da anlaşılır kılmak için şu örneği vermiştir “Örneğin içinde 13 sayısının geçtiği bir rüyayı ele alalım. Sorun rüyayı görenin kendisinin bu sayının uğursuzluğuna inanmakta mı olduğunu, yoksa rüyanın bu tür batıl inançları olan başka kimselerden mi söz ettiğini bilebilmektir. Yanıt yorumda son derece önemli bir rol oynamaktadır.

İlkinde ilgili kişi hâlâ şanssızlık sayısının etkisi altındadır; 13 numaralı bir otel odasında ya da 13 kişinin bulunduğu bir masada kendisini çok rahatsız hissedecektir. Öbür durumda ise 13 nazik olmayan ya da hakaretvari bir ifadeden başka bir şey değildir. Batıl inançlı kişi 13'ün büyüünü hep hissetmektedir, mantıklı olan ise 13'ten eski duygusal rengini silmiştir” (Jung 2009: 96). Dolayısıyla gerçek olana yönelişin silueti şeklinde düşünölebileceğimiz semboller ve anlamları, hayalimizdeki izdüşümlerin şekillenmesi ve davranışlarımıza yansımaları olarak görülebilir. “Bir alev beni yakıtımda, ateşin gerekliliğinden hiçbir kuşku duymam. Oysa bir ruhun belirivermesinden ürkererek korktuğumda, bunun yalnızca bir yanılsama olduğu düşüncesine sığınırım. Oysa ateş, fizik doğası sonuçta bize yabancı kalan nesnel bir olgunun ruhsal imgesidir. Aynı biçimde, hayalet duyduğum korku da düşünsel bir olgunun ruhsal bir imgesidir ve en az ateş kadar gerçektir çünkü duyduğum korku ateşin yarattığı acı kadar gerçektir” (Jung, 2001:34). İlkel düşünce yapısının çizdiği algıya göre ateşin bir ruh taşıdığı ve

ruhsal varlıktan farksız olabileceği düşünülebilir. Anlam verilemeyen, çözüme ulaşmamış doğa ve doğal olaylar içerisindeki unsurlar fikir dünyasında belli bir olgunluğa ermiş kavrayıştan çok uzaktır.

Bu unsurlara karşı korkunun ortadan kalkması için açıklama getirebilme yetisinin olması gerekir ancak ilkel insan ateş ile hayalet arasında ortak bir özellik bulabilir. O da her ikisinde de ruh olduğu inancıdır. Diğer bir deyişle doğanın ruhları ile doğada yer alan maddeler birbiri ile iç içe ve bütüncül bir şekilde yer alırlar. “Tutkularla ilk bakışta çok olağan dışı görünen bir görüngüyü açıklayabiliriz. Yani şaşkınlığın korkuya dönüşmeye yatkın olmasını ve beklenmedik her şeyin bizi korkutmasını. Bundan çıkan en açık yargı insan doğasının genel olarak korkak olduğudur çünkü bir nesnenin birden görünüşü üzerine hemen onun kötü olduğu yargısını çıkarırız. İster iyi ister kötü olsun doğasını incelemeyi beklemeden ilk önce korku ile etkileniriz” (Hume, 2009: 296). İlkel insanlar ancak olağan dışı bir olayla korkuya kapılırdı ancak olağan dışı olayın ardında görürlerdi düşmanca tehlikeyi. Bu eski tepki varlığını hâlâ bizde sürdürüyor diyen Jung (2001: 42) kolektif düşünce ve duygu yapısının değişim göstermesine rağmen var olduğuna dikkat çekmektedir. İlkel ile günümüz insanı arasında uygulama ve algılamada fark olsa da “kökensel bilinçaltından çıkan ruhsal eşitlik” kavramından söz edilebilir.

Günümüzde insanın kendisinde ya da dış dünyada olan bir değişim bilimsel bakış açısı ile yorumlanarak sonuca varılabilmektedir. Geçiş dönemlerinden örnek vermek gerekirse doğum sonrası uygulamalar ve inançlar bilim ile birlikte işlevini korumaktadır. “Tıptaki karşılığı; doğum sonrası depresyonu olan Alkarısı inanmalarının kökeninin gerçek yaşantılara dayandığını söylemek mümkündür. Bilimin henüz açıklama getiremediği dönemlerde insanlar karşılaştıkları problemleri, nedenlerini oluşumlarını ve ilgili çözümlerini doğaüstü güçlerle açıklamaya çalışmışlardır” (Çevirme ve Sayan 2005: 71). Doğum sonrası bebek ve loğusanın bazı fizyolojik ve buna bağlı olarak ruhsal değişimleri, bu değişimlerin ortadan kalkması için geçen zamanın kırk ile sınırlı tutulmasının bilimsel ve bilim dışı anlamları yer almaktadır. Fizyolojik olduğu kadar duyguların da derinden etkilendiği bu depresif doğum sonrası dönem tıp dilinde “postpartum dönemi” ve bu süreçteki depresif ruh haline ise “postnatal depresyon” adı verilmektedir.

Geleneksel uygulamaların sağaltıcı işlevlerinin temelinde psikolojik olarak rahatlama sağlanması ve kullanılan öğelerin, söylenen tılsımlı sözlerin, ritüel hareketlerin getirmiş olduğu olumlu etkiler ve kolektif refleks ve bilinç ile ortaya çıkan inanmalar bedensel olmaktan çok ruhsal rahatlama sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir. Le Bon (1997: 76) “tapınaklarda geleneklerden daha heybetli putlar yoktur. Saraylarda, geleneklerden daha güçlü hükümdarlar bulunmaz. Bu putlar ve baskıcılar kolay yıkılır. Ruhlarımızda hâkim olan görünmezler, her türlü baskının etkisinden uzak kalırlar ve ancak yüzyılların ağır ağır aşındırmasıyla değişebilirler” derken sözlü kültür yoluyla nesilden nesile aktarılan gelen belli bir kültüre ait uygulanması isteğe bağlı olan, yazılı kuralları olmayan inanışların insan üzerinde etkilerinin ne denli önemli olduğuna dikkat çekmektedir.

1.2. Sosyokültürel İşlevi

Türk kültürünün yapısı içerisindeki kötü davranışa karşı geliştirilen kontrol mekanizmaları yer almaktadır. Bu mekanizmalar sosyokültürel işleyişin düzgün olabilmesi için gerekli sosyal normlardan oluşmaktadır. Resmî hukuk ve kanunların halk arasında yazılı olmaksızın birtakım uygulamalar ile yerine getirildiği görülmektedir. Bu uygulamalar arasında “uyarı, cezalandırma, ayıplama, yasaklama” ya da “eleştirme” gibi sosyal değerlerimizi zedeleyen kabul görmeyecek tavır ve davranışlar halk anlatıları ile örneklendirilerek kötü davranıştan sakınma amacına sahip olup sosyokültürel bir savunma mekanizması oluşur (Çobanoğlu, 2003: 64-65). Burada anlatılan örnek teşkil edecek ve ders verici anlatıların gerçekliği sorgulanmaz. İnsan psikolojisinde meydana getirdiği kaçma, korunma gibi ruhsal bağlamda bir görevi sahiptir.

Savaş esnasında gelen ölümün düşmanın silahının büyü olması ya da düşmanın kendisinin büyücü olmasına dayandırılması da rastlantısal bir olay örgüsünün kabul edilmeyişi ile açıklanabilir (Jung, 1999: 13). Dolayısıyla bir insanın hayatı boyunca başına gelen kötü olayların müsebbibi bir kötü ruh ya da büyü olduğu inancı hâkimdir. Olumsuz olayların etiyolojik olarak açıklanma ihtiyacı korku ile baş etme ve korkuyu tanıma ihtiyacı ile meydana gelmektedir. Korkunun neden olduğu olağan dışı olarak düşünülen doğa olayları, bilim ve mantık öncesi dönemde ilkel insanın kendisini korumaya alabilmek için ortaya koyduğu refleks bir davranıştır. Kötü olanın yok edici, hayat şartlarını zorlayıcı, ürpertici, belirsiz olduğu inancının hâkim olması da korkulunun saf dışı bırakılması için birçok pratiğin oluşmasını sağlamıştır. Bunun gibi hayatın içerisinde önem arz eden bir davranış sözlü kültür ürünlerinde de yerini almış olup “korkulunun, tehlikenin ve bunların müsebbibi kötülüğün estetize edilerek mitik tasavvurlarda” yer aldığı görülmektedir (Sarpkaya, 2018: 21).

“18-19. yüzyıl yazarlarının özellikle önem verdikleri ve bilmek istedikleri şey, topluma ve insanlara has kurumların, ailenin, evliliğin, dinin, mülkiyetin vb. oluşumu idi. Bir bakıma hepsi ilk insanların tarihi ile ilgilenmiş ve insanlık tarihinde bir evrim kanunu aramışlardı. 19. yüzyılın ortalarına kadar bu düşünce tarzı toplumla ilgili çalışmalara hâkimdi. Ancak 1860-1870’lerden çok sonra toplumu açıklamaya çalışanlarda bilimsel yöntemi kullanma ve kuramlarında güvenilir sosyal olaylara dayanma eğilimi başladı” (Saran, 1992: 190). Tarihsel süreç içerisinde yapılan araştırmalarda gelişen yöntemler ile aynı konu üzerinde yapılan farklı ve derin bulgular elde edilmiştir. Bu çalışmaların da yine özellikle yoğunlaştığı nokta ve günümüze dair verilerin ortaya konulmasına ışık tutacak kaynaklar, geçmiş yaşamları bünyesinde barındıran ve ilkel toplum yapısı ile birlikte eski döneme ait inanç yapısı ve psikolojilerine yönelik sosyopsikolojik, sosyokültürel açıdan disiplinlerin kendi çerçevesinden bakabildikleri ve elde ettikleri bulgulardır. “Thomas’a göre sosyal psikoloji esas itibarıyla, topluma doğru yönelmiş bulunan ve sosyokültürel çevre tarafından etkilenen birey davranışlarının araştırılmasından başka bir şey değildir” (Zijderveld, 1985: 41). Diğer bir deyişle toplumun sosyal normları ve tepkileri ile kültürel yapısı o toplumdaki bireylerin davranışlarını şekillendirerek kolektif davranış kalıbı sergilenmesini ve duygularında aynı yönde değişimini sağlamaktadır. Bireyin davranışları ve duygularına yön veren toplumun sosyokültürel yapısıdır.

Dahası halk inançları evrensel olarak zamana inat yaşamını sürdüren bir kültürel olgudur. “1900 yılları civarında Amerika’da veya İngiltere’de yaşayan ve toplumsal konuları ele alan bir yazar, kendi toplumunun yüzyılın sonunda cadı avına çıkacağını duysa buna kesinlikle inanmazdı. Entelektüeller, 18. yüzyıldan beri, batıl inançlara karşı verilen mücadelenin en önünde yer almıştır. Batı toplumları, o zamanlarda da çeşitli konularda önyargılar besliyor olsa bile kendilerini geçmişin batıl inançlarından kurtulmuş, aydınlanmış toplumlar olarak görüyorken günümüzde bu durum değişmiştir (Furedi, 2001: 108). Toplumlar bireyleri şekillendirdiği gibi bireyler de toplumlara yön verebilirler. Bir toplumun sosyal çevresindeki değişimler toplum bireyleri tarafından birden kabul edilmeyebilir, edilse bile tereddüt ile yaklaşılabilir ya da tamamen kabul edilebilir. Bu çelişkili durum içerisinde sosyal olayların insan hayatında yer alabilmesi için özellikle inanç konusunda bazı somut bilgilere ve uygulamalara ihtiyaç olabilir. Dolayısıyla günümüzde bir dönem vazgeçilen uygulamaların tekrar halk arasında hayat bulması toplumun sosyokültürel altyapısı ile ilişkilidir. Modern insan gerçekte, uzun ruhsal gelişimi boyunca edinmiş olduğu belirtilerin garip bir karışımıdır diyen Jung (2009: 96) “onun içinde kuşku ve bilimsel kanaat, eski moda önyargılarla, terk edilmiş düşünce tarzlarıyla, inatçı yanılgılarla, kör inkârcılıkla yan yana” yer aldığını söylerken günümüz insanının irrasyonel olarak kabul ettiği ve terk edilmesi gerektiğine inandığı birtakım inanışların yaşatıldığına dikkat çekmektedir. Kendini doğanın bir parçası değil de sadece içerisinde bulunduğu toplumun bir parçası olarak gören insan kendini tecrit ederek medeni toplumun gerektirdiği ve öğretilmiş normlar çerçevesinde hayatını sürdürürken bilinçaltında ve iç benliğinde gizli kalmış davranış kalıpları mevcuttur.

1.3. Sosyoekonomik İşlevi

“Esrarengiz, kutsal ve lanetli, büyü, ritüel, mistik” olarak ifade edilen bu nitelermeler ilkel dönemde insanların sosyal yaşamının vazgeçilmezi haline gelmiş ve tabiatın gizli güçlerini tanımlamaktayken günümüzde anlam değişimine uğrayan bu duyumsamalar “utanç verici, tuhaf ve garip” olan bir düşünce ve davranış olarak yerini alır. İlkele ait olan “iç dönüşüm” yaşayarak “eski, irrasyonel” hayatın içerisinde yer alan davranış kalıpları “gelişen ve rasyonelleşen” yaşam içerisinde örtük bir şekilde yaşamaya devam eder (Lefebvre 2010: 123). Gelişen toplum yapısı eğitim, iktisat, sosyalleşme açısından gözle görünür veriler sunabilirken toplumsal dinamikleri ayakta tutan akıl ve bilim dışı olarak düşünülen uygulamalar ve inanışlar farklı bir yapıya bürünüp insan hayatının her evresinde izler taşımaya devam eder. Hiçbir zaman kaybolmayan ve insan düşünce ve duygu yapısını şekillendiren korku hissi zamana göre yapısal olarak değişime uğramıştır. İlkel ve modern insanın korkuları ve korkunun işlevselliği devam etmektedir ancak nelerden korktukları ve bu korkularla nasıl başa çıkılacağı konusunda farklılıklar görülmektedir. Korkuyu meydana getiren durum ve olaylar sosyolojik, kültürel, ekonomik nedenlerden dolayı insan psikolojisinde ve inanç dünyasında değişime uğramıştır. İlkel halklarda, antropologların “misonizm” (yeni olandan ve bilinmeyenenden korkma) adını verdikleri bir tutum, her yeni olana karşı derin, batıl bir korku vardır. İlkel insanlar beklenmedik olaylar karşısında, yaban hayvanlar karşısındaki davranışın aynım gösterirler. Ama uygar insan da yeni fikirler karşısında benzer şekilde tepki gösterir, yeni olanın şokundan korunmak için ruhsal bariyerler koyar”. (Jung 2009: 31). Bilinmeze, gizli olana, mistik özelliğe sahip olan şeyler her zaman ilgi çekici olmasının yanında korkunun da varlık sebebi olmuştur. Korkunun hangi dönemde olursa olsun hayatın içerisinde yer aldığı yadsınamaz bir gerçektir.

İlkel insanın doğa olaylarına, vahşi hayvan saldırısına, tükettiği zehirli bir bitkiye verdiği tepkiler ile günümüz insanının karşı karşıya kaldığı ekonomik kriz, salgın hastalıklar, iş hayatındaki dalgalanmaya karşı gösterdiği tepki alışılmamış, tecrübe edilmemiş bir durum için sergilenen benzer bir davranıştır. Toplumların gelişmişlik düzeyinin sahip olunan ekonomik güç ile doğru orantılı olduğu görülür ancak bazı inanışlar ve uygulamalar yaşamaya devam ettiği görülür. Halk inançlarının endüstrileşmesinde nazara karşı, şans getireceğine inanılan nesnelere ve buna bağlı uygulamalar basat rol oynamaktadır. Bireysel ve kurumsal olarak iyi bir geleceğe sahip olma isteğine bağlı olarak iç huzuru bir takım halk pratiklerinde aramak da kültürün endüstrileşmesi yönünü ortaya koymaktadır. Bu inanmalar elektronik ortamın gerektirdiği şekilde de yapılarak ticari bir unsur olma özelliği taşımaktadır. Çocuğun doğumu sonrası göbek bağının gömülmesi, bu göbek bağının gömüldüğü yere göre ileride iş hayatına sahip olabileceğine dair inanç sistemi günümüzde yenilenerek, modern dünyaya uyarlanarak sürdürülmektedir. “Çocuğunuz İçin Bir Hayal Kurun” sloganıyla Göbek Box adlı şirket çocuklarının en iyi okullarda okuması ve en iyi şirketlerde çalışabilmesine yönelik ebeveynlere belli bir ücret karşılığı bu siteye üye olmaları ve firmanın göndermiş olduğu kutuya çocuklarının göbek bağının koyularak geri gönderilmesini istiyor. Firmanın taahhüttü çocuklarının göbek bağının Harvard, Boğaziçi, Hacettepe, İstanbul Teknik Üniversitesi, Apple, Facebook, Microsoft gibi eğitim ya da iş hayatında başarılı olduğuna inandıkları yerlere ulaştırıp bir fotoğraf ve sertifikayı aileye gönderiyorlar (<http://gobekbox.com>)

Bunun yanında bir başka uygulama olan nazardan, kem gözden, ağırlıktan kurtulmak için kurşun döktürmek de internet üzerinden hizmet veren şirketler tarafından yapılabilmektedir. Belli bir ücret karşılığı randevu alınarak hizmet veren bu tür şirketlerde halk inançlarının endüstrileşmesi bağlamında örnek gösterilebilir (<http://kursundokmek.com>). “Nazar boncuğu, nazarla ilgili inanç ve uygulamaların bir parçası olarak çeşitli şekilleriyle belirli bir kullanım alanına ve alıcı kitlesine sahiptir. Nazarla ilgili olarak oluşan bu kültür endüstrisi, 2005 yılından itibaren nazar boncuğunun takı sektöründe kullanılmasıyla birlikte daha geniş bir kitleyle buluşmuştur. Bu dönemde İzmir-Kemaraltı’nda takı tasarımı ile ilgili malzemeler satan toptancı dükkânlar Mahmut Sür’ün ocağında imal edilen nazar boncuğu ve çeşitli cam boncukları almaya başlamıştır. Oluşan büyük talebin etkisiyle Nazarköy’deki boncuk ocağı sayısı o yıllarda on ikiye kadar yükselmiştir. Aynı yıllarda Çin’den ithal edilen ucuz boncuklar nedeniyle cam boncuk ve nazar boncuğuna talep azalmış ve dolayısıyla da boncuk ocaklarının büyük bir kısmı kapanmıştır (Ekici ve Fedakâr, 2014: 47).

Diğer taraftan, fertlerin sosyoekonomik durumları da onların birtakım inançlara meyletmesine neden olabilmektedir. Genel olarak baktığımızda, özellikle sosyoekonomik seviyesi düşük olan fertler, kısa yoldan para kazanmak amacıyla falcı ve cinci diye tabir edilen insanlara gitmekte iken, realitede herhangi bir şey kazanamamalarına rağmen, kurdukları hayallerle tatmin olmaya çalışmakta; sosyoekonomik seviyeleri, standartların üzerinde olan ve dinî bilgidен yoksun olan bazı fertler de meditasyon gibi doğu kültürünün ürünü olan bazı manevî tatmin yollarına başvurumaktadırlar. (Kandemir, 2016: 104) “Son yıllarda batıl inançlar, şirketlerin pazarlama faaliyetlerinde kullanılmaya başlamıştır. Şirketler malların ürün, renk, kalite ve fiyatlandırmasında kullandıkları rakamları, ülkenin batıl inançlarındaki rakamsal anlamlara göre uyarlamaktadır” (Özguven, 2013: 112). Batıl inançlara yönelik farklı kültürlerden örneklerin yer aldığı “Yargılama ve Karar Vermede Batıl İnançların Bilinçli ve Bilinçsiz Bileşenleri” adlı çalışmada Amerika’daki hâkim inanış olan 13 sayısının uğursuzluğu bağlamında işletmeler her ayın 13’ünde 800-900 dolar kaybettiklerine inanırlarken, Çin’de ise uçuş numarasında yer alan 4 rakamının uğursuz, 8 rakamının ise uğurlu sayılır ve uçuş numarası APY888 olanlar için fazladan para ödemekte olduğu bilgisi verilir. Bunun yanında uçak şirketleri 8888 8888 telefon numarasını almak için fazladan para ödemektedirler. 12 ve 69 sayılarının da uğuruna binaen Çin’de aileler evlerinin önüne 12 adet taş ve camların iç çerçevelerine 69 adet taş koymaktadırlar. Bu taşlar bilgisayar, fax makinesi gibi teknolojik araçların yaydığı kötü enerjiyi ve ısıyı engellediğine düşünülür. Evde ayna bulundurmaya kötü şans sayarlar. 8 rakamının uğuruna inanıldığı için Hong Kongda Çin bankası 8 Ağustos 1988’de açılmıştır. Bundan dolayı Çin’de bazı binalar 4 katlı değildir (Kramer and Block, 2008:784). Ekonomik olarak halk inançlarının işlevine bakıldığında şirketlerin bazı uygulamalarında etkili olduğu görülmektedir. Halk inançlarının bu denli etkili olması şirketlerin büyümelerinde etken rol oynadığı düşüncesi hâkim olmaya devam etmektedir.

Halk pratiklerinin endüstrileşmesine yönelik bir sektör oluştuğunu ve belli bir pazar payının bulunduğunu ifade eden Akova (2011: 140) “yaşadıkları yere yerli ya da yabancı ziyaretçi çekmek isteyen tur yöneticileri ya da şehir yöneticileri de buldukları çevredeki kutsal mekânların sözde meziyetlerini kullanarak insanlar arasında bu tür inanç ve uygulamaların yaşatılmasına katkı sağladığı

örneğinden hareketle, toplum içinde yalnızlaşan bireyler batıl bir uygulamanın işleme konulması ile benzer amaçlar etrafında bir grup ruhu oluşturmakta ve yalnızlıklarını unutmakta olduklarını, kendi içlerinde oluşturdukları inanç sistemleri de iç huzur ve güven olgularını pekiştirmekte ve duygu dünyalarını zenginleştirdikleri” sonucuna varmıştır. Şans ve uğur getireceğine inanılan sayı, renk, takı, tarih gibi bazı unsurların yanında kadercilik anlayışı ile gelişimin ters orantılı olduğu görülmüştür. “Batıl İnançların Yenilikçilikteki Rolü’nün Analizi” adlı çalışmada batıl inanç değişkeninin boyutları, kader inancı, kurgusal rakamlara inanma, şanslı takılara inanma ve batıl törenlere inanma değişkenlerinden oluşmaktadır. Bu değişkenlerden, kader inancı ile yenilikçilik arasında ters yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Tüketicinin kadere olan inancı arttıkça, yeniliği kabullenmesi zorlaşmaktadır. Ancak, kurgusal rakamlara inanma, şanslı takılara inanma, batıl törenlere inanma ve falcılara inanma düzeyi arttıkça yeniliği kabullenme kolay olmakta ve artmaktadır (Özgüven, 2013: 122-123). Post-modern toplumlarda bireyselleşen, gerçekli yaklaşımının insanın iç benliğinde yaşanabileceği fikrine sahip ve modern anlayışın eksikliğine karşı tepki olarak ortaya çıkan düşünce akımı ile doğru orantılı olarak inanç sisteminde değişim yaşanmıştır. Ekonomik özgürlüklerin, sosyal hayat standartlarının mükemmelliği, teknolojinin getirdiği hızlı bilgi ağı gibi nedenler insanı farklı arayışlara sürüklemiştir. İkel insanın tabiatı keşfetme çabasına benzer şekilde yeni keşiflere yönelmeye başlamıştır. Hayat şartlarının getirdiği yoğun ve yorucu süreçte sığınılacak bir liman olarak manevi huzura yönelmenin kaçınılmaz oldu söylenebilir. Dini görevleri yerine getirmenin yanında halkın geleneksel uygulamalarına da yoğun olarak tekrar başvurulduğu görülmektedir. “Asırı rasyonel bir dünyada yetişen ve hayatı seküler bir tarzda yorumlayan bireyler, dini ve mistik eğilimlere daha fazla ilgi göstermektedirler” (Arslan, 2015: 60).

Bilinmezi bilmeye, kötüyü iyiye, rahatsızlığı şifaya, dönüştürebilme isteği insan doğasında var olagelen bir istektir. Kendi iç huzur için başvurduğu mistik uygulamaların da endüstrileşmesine dair yukarıda bir aktarılan bilgilere ek olarak turizm sektöründe de geniş ilgi çekmektedir. Kış, yayla, sağlık, dağcılık, inanç turizminin yanında paranormal diye adlandırılan gerçeğin ötesinde, dışında anlamına gelen bir turizm çeşidi daha ilgi duyulur hale gelmiştir. “Özel ilgi turizmi başlığı altında hayalet turizmi ve yeni yeni terminolojiye kazandırılan Paranormal Turizm, turizm için yeni bir alan oluşturmaktadır” (Beyaz, 2017: 43). Batıl inançların ölçülmesine yönelik olarak Wiseman and Watt (2004: 291) batıl inançların işlevlerinin ve temelinin inançların psikolojik bağıntısı ile ilişkili olduğunu ve yapılan pek çok çalışmada batıl inançların Paranormal İnanç Ölçeği (PBS) ile ölçüldüğünü ifade etmişlerdir. Mevcut çalışmalarda bulunan önemli etkileşimler, bu teorik anlayışın hem olumlu hem de olumsuz batıl inançları hesaba katacak şekilde genişletilmesinin önemini vurgulamaktadır. İhtiyaç duyulan genişleme nispeten küçük olabilir ve batıl inancı psikolojik uyumsuzlukla birleştiren geleneksel modellere kolayca dâhil edilebilir. Örneğin hal böyle olunca gelecekteki araştırmalar, pozitif batıl inançlara olan inancın altında yatan mekanizmaların kavramsal olarak olumsuz batıl inançlara inanmayı başlatanlara benzer olduğunu ortaya konulacaktır. (Özgüven, 2013: 114-115). İkel insanın “dinsel ve sanatsal” tüm faaliyetleri kapsayan “inanç, düş, ayın” gibi kendisi dışındaki dünya ile iletişim kurmaya yarayan unsurları kendi varlığının güveni ve devamlılığı için tampon olarak başvurduklarını söylemek mümkündür (Levi Strauss, 2011: 38-39).

Güven ve hayatta kalmayı sağlamak için olayları ve durumları yönlendirici iletişim kurma yönündeki bilinç yapısının ilkel insan davranışına nasıl yansıdığını anlayabilmek biraz da günümüzden geçmişe bakarak çözüme ulaşabileceği kanaatindeyiz. Bugünün inanç yelpazesinde farklı zenginlikleri ile karşımızda duran ve insan tarafından gerektiğinde sosyal statünün belirlenmesinde de etkili olabilen bir sosyal güç sembolü olma özelliği taşımaktadır. Eğitimsiz, hayat standartları düşük olan kesimlerin bu tür halk inançları ve uygulamalara başvurmalarını çok geleneksel ve medeniyet dışı olarak karşılayanlar da olabilmektedir. Ancak inancın tüketim toplumunda bir turizm aracına dönüşerek ekonomik bir işleve de sahip olması, bu inanç turizmine talep oluşturan kişilerin, geleneği modern bir kılığa sokarak ilkel ve eski diye tabir ettikleri ve zihinlerinde hapsedtikleri bu duygu ve düşünceyi yaşamak istedikleri görülmektedir.

1.4. Sembolik İşlevi

Halk inançlarında gerçekleştirilen ritüellerde kullanılan malzemelerin gerçek işlevlerinin dışında farklı anlamlar yüklenerek farklı işlevler yüklenerek kullanıldığı görülmektedir. Halk uygulamalarında zamana, mekâna, duruma göre yapılan pratiklerde kullanılan araçların (besin maddesi, ev aleti, doğal kaynak vb.) bilinçli ya da bilinçsiz olarak gerçekleştirilen ritüel içerisinde kullanımında sembolik anlamlar yüklüdür. Semboller hayatın her anında yer almaktadır. Al renginin ateşin, iğnenin ise demirin sembolü olduğu görülmektedir. Mitolojik zihin yapısında var olan şifreli, çözümlenmeyi bekleyen

unsurlar kültürel kodlar ile kuşaktan kuşağa aktarılacak ve şekil değiştirerek sembolik bir işleve sahip olurlar. Örneğin; temsilî olarak etki yaratmak şeklinde bir büyü ritüeli yer almaktadır. Asıl etki yaratmak istenen canlılık sembolik olarak tasvirinin yapılması ve düşmana karşı olumsuz etki yaratmak için bu tasvire zarar verilir ve böylece “onun nefret edilen aslının başına” da aynısının geleceğine inanılır (Freud, 1996: 112).

Örneğin; kırık aynanın uğursuzluk getireceği inancının aynanın yansıtma özelliği ve bu özelliğine binaen bir ruha sahip olduğu inancı hâkimdir. Kırık aynanın ruhunun da olumsuz etkilere sahip olduğuna inanılır. Görüldüğü gibi halk inanışlarında semboller önemli işlevlere sahiptir. Olduğundan farklı bir şekle evirilen nesnelere olumlu iken olumsuz bir özellik taşımaktadır. Kurtağzı bağlamada makasın ağzının ip ile bağlanması ile bağlanan Kurt’un ağzı arasında kurulan özdeşlikte de bir niyetin olmasına ve olduğuna delalet eden bir davranış kalıbı görülmektedir. Sembollerin anlamı çerçevesinde ay ve güneşin tasavvuru gök cisimlerine yüklenen kutsal anlamlar açısından önemlidir. “Kozmik düzen içinde ay, güneşin tekrarı olarak kabul edilir ancak güneşin küçültülmüş hâli olarak düşünülür. Güneş bütün gezegen sistemine can verir ise ay da yalnızca bizim gezegenimizi etkilemektedir. Pasif karakterinden dolayı -ışığını güneşten aldığı için- ikincil durumda olup pasif veya dişil ilkesiyle karşılık bulmaktadır. Aya eş olan metal gümüşür. Belirgin dünyanın hayatı ve ateşli faaliyetlerden sorumlu olan güneşin aksine doğanın gizli tarafına rehberlik eder” (Ciriot, 2001: 216).

Ay gecenin, karanlığın hâkim gök cismi ve güneşin karanlığı aydınlatıcı yüzü olarak görülmektedir. Ayın dişil olarak düşünülmesi güneşe nazaran alt bir statüye sahip olduğu fikrini de doğurmuştur. Güneşin dişil, ayın eril olduğu şeklindeki fikirlerin aksine ayın dişil olarak görülmesi Aybastı inancına yönelik etimolojik ve semantik açıdan bakıldığında kötü anlamlar içeren karanlık, gece, kasvet gibi kavramlar dişil anlam yüklü ay metaforu ile karşılık bulmaktadır. Yaratılışın gereği olarak tabiatdaki zıtlıkların birbirinin tamamlayıcısı olmasının yanında birbiri ile olan mücadelelerin de mit zamanındaki tezahürlerinin sonraki inanışlara aktarılması döngüsel ve öğretici bir özellik taşımaktadır.

“Güneş ana” ve “ay baba” tabirleri ancak yeterli benzerliğinden doğmuş olup bunların efsanevi bir önemi yoktur” diyen Radloff, Güneş’in ve Ay’ın cinsiyet olarak ayrıldığını belirtirken başka bir ifadesinde ışığın ve karanlığın zıtlığından yola çıkarak ışığın yani güneşin gökyüzünde yaşadığı ve soğuk olan yeryüzünü ısıttığını; gece gökyüzünde beliren ay ve yıldızların ışığı ise güneşin gündüz yerine getirdiğini göreve benzer şekilde korkuyu hafifletmeye çalıştıkları söylemektedir. Gece; karanlık, soğuk ile ölümü ve ölmüş insan vücudunu benzer tutmaktadır. Bunun gibi semboller ile insanın tabiat kuvvetleri ile kendini özdeşleştirdiği görülmektedir (Radloff, 1956b: 8). Kramer (1999: 139-140) “Gök ile yerden daha hafif ve yoğunluğu çok daha az olan hava, Sümerlerce belki de havayla aynı maddeden olduğu düşünülen ayı meydana getirmekte başarılı oldu. Güneşin aydan doğduğu düşünülüyordu yani ayın havadan ortaya çıkıp gelişmesi gibi o da aydan ortaya çıkıp gelişmişti” derken sembollerin dili olduğu ve bu mitlerin yaratılmasında önemli bir rol oynayan tabiat unsurlarının tasavvur edilmesinin söyleme dönüşmüş hâli olduğuna dikkat çekmektedir.

Dil, mit, din, düşünce, sanat gibi sembolik sistemden bir uyum ve anlam dünyası oluşturan Apollonik stratejisine karşılık Promethean stratejiye göre insan fiziksel dünyayı kontrol altına almayı ister. Promethean strateji genellikle Apollonian strateji içerisinde oluşturulan semboller ve inançları tehdit eden bir özelliğe sahiptir diyen Hankiss (2001: 184) doğanın cinsiyet olarak ayrıştırılmadığı zamanlarda nitelik olarak tabiatın insana olumlu ve olumsuz etkileri düşünülerek oluşturulan düşünceler takip eden süreçte insani davranış kalıpları içerisinde de kendini gösterdiğinin altını çizmiştir. Gök ve ayın eril ya da dişil olarak görülmesinden tanrı ve tanrıçaların sahip oldukları özellikler ve görevlere kadar doğa, doğal devinimi içerisinde soyut ve somut fikir dünyasının temelini meydana getirmiştir.

Erkeğin ve kadının üstünlük sağlama çabaları ve bu uğraşların tabiat cisimlerine, doğa olaylarının nedenlerine ve pratiklerine yansımaları güç ve otoritenin inanç ekseninde sağlam bir dayanağa bağlanarak kültürün taşıyıcı kolonları olmuşlardır. İnancın, insanlar üzerinde yarattığı etkinin sadece psikososyal alanda değil aynı zamanda toplumsal kuralların, yönetimin, ekonominin şekillenmesinde de güçlü bir etkisi olduğu görülmektedir. İlkel dönemde tabiat unsurlarının birbiriyle savaştığı ve tabiat karşısında verilen yaşam mücadelesi, cinsiyet açısından doğadaki varlıkları da ikiye bölmüştür. Kadın ve erkek ruhunun sembollerinin tabiat öğeleri ile özdeşleştirilmesi ve ruhların yaşadığına inanılan tabiat olgusu insanın temel algı ve anlama sürecinde şekillenmiştir. Düşsel ve zihinsel yaratımların birçok nedeninin olabileceği konusunda görüşler yer almaktadır. Bilimsel çerçevede yapılan araştırmaların kaynak olarak başvurduğu mit olgusu ve mitolojinin yapısal ve işlevsel bağlamda çözümlenmeye çalışılması insanın bireysel ve sosyal açıdan detaylı olarak incelenmesine de büyük imkân sağlamaktadır.

Bu durumda gerçek ve gerçek dışı olayların bilinmesi ile mitolojik unsurların ihtiva ettiği halk inançları, memoratlar gibi sözlü kültür unsurlarının da anlamlandırılabilceği söylenebilir.

“İnsan ve Semboller” adlı çalışmasında modern insanın mitler ile olan bağlantısına değinen Jung (2009) ilkel dönemin bilinci ile modern bilinç arasındaki benzerliğe dikkat çekerek tarihe gömülmüş inanmaların, uygulamaların ya da toprak altından çıkarılan tarihi kalıntıların aslında bizlere pek çok şey söylediği, bir iletişim aracı olma görevini üstlendiği ve bir dile sahip olduğunu belirtmiştir. Medeni toplumlar ile günümüzde kabile yaşantısını sürdüren toplumların aynı zamanda farklı uzamlarda yaşadıkları görülmektedir. Ancak kabile hayatını devam ettiren toplumlardaki pratikler ilkel dönemdeki şekliyle süregelirken modern yaşamın insanı bu tür uygulamaları çağ dışı görebilmektedir. Bu durumu bir örnekle açıklayan Jung (2009: 106) “Londra ya da New York’ta biz, Cilalı Taş Dönemi insanların bereket törenlerini arkaik batıl inançlar olarak yadsıyabiliriz. Birisi bir hayal gördüğünü ya da sesler işittiğini ileri sürerse artık o kutsal biri ya da bir kâhin gibi muamele görmez. Daha çok bir ruh hastası sayılır. Eski Yunan mitlerini ya da Kuzey Amerika yerlilerinin halk söylencelerini okuyor ama onlarla bizim “kahramanlar” ya da dramatik olaylar karşısındaki durumumuz arasında hiçbir ilişki görmüyoruz. Oysa böyle ilişkiler vardır. Onların temsil ettiği semboller insanlık için önemlerinden hiçbir şey yitirmiş değiller” ifadesinden günümüzdeki hâlâ sürdürdüğümüz geleneksel uygulamaları anlamlı bulduğumuz ve geleceğe aktarmaya devam ettiğimiz anlaşılmaktadır. Örneğin Hıdırellezde gece yarısı gülün dibine gerçekleşmesini istediğimiz dileklerimiz bir kâğıda resmederek gömüyor ya da Nevruz’da baharın gelişini, yeni yılı, doğanın canlanışını kutlamak için birtakım hazırlıklar ve eğlenceler düzenlenmektedir. Bu gibi sembollerin kolektif kültür kodlarında saklandığı ve nasıl olduğunu bilmesek de bizleri bir araya getiren bütünleştirici işleve sahiptir.

Bireyin toplum olabilmesi ve toplumda saygı görebilmesi için törenlerde ve çeşitli uygulamalarda yer alması gerekir. Sosyal ve dini içerikli ritüellerin bağlayıcılık özelliği vardır. Ritüeller toplumu bir araya getiren değerler ve düşüncelerin düzenlenmiş sembolik ifadeleridir. Bu sembolik ifadeler kutsal sayılır ve önemli rollere sahiptirler. “İnsan hayatındaki derin boyutlar içerisinde yer alan sembollerin rolünü görmedikçe, bu dili okuyamadıkça, miti yanlış anlayacağız” (Avis, 1999: 158). Malinowski (1998: 98) mitlerin toplumsal gereksinimlere ve isteklere dayalı, dahası pratik gereksinimlere yardım eden, dinsel gereksinimlere ve ahlaksal özlemleri derinden doyurmaya yönelik eski bir gerçekliğin yeniden anlatılması” olduğunu ifade etmektedir. Bu tanımda yer alan dinsel ve ahlaksal özlemler ifadesinden hareketle mitik dönemde tanrı kavramının önemli bir ihtiyaç olduğunu ve sosyal düzen için gereklilik arz ettiğini söyleyebiliriz.

1.5. Ritüel İşlevi

Gizli güçler ile iletişimi sağlamak amacıyla başvurulmuş uygulamaların bir diğer işlevi ritüel işlevi akıldan kalıcılığı kolaylaştıran bir özelliğe sahiptir. Ritüeller belli dönemlere ve zamana ait davranış kalıplarının tekrarı niteliğinde ortaya çıkar ancak diğer davranışlardan farkı ise büyüsel özelliğe sahip olduğu inancıdır. Örneğin kurşun dökmenin nazara karşı iyi geldiğine ve nazara yakalanmış kişinin üzerindeki kötü enerjiyi ortadan kaldıracığı yönünde bir özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Bu halk inancı Anadolu’nun her yerinde görülen yaygın bir inanıştır. Aynı davranış kalıplarının geçmişten bugüne gelmesi ve hâlen yaşatılıyor olması ritüellerin yapısındaki inanç, tekrar ve toplumsal etkileşim olguları ile açıklanabilir. “İnsanların, farkında olmasalar da tarihte en fazla aradığı ve ilgilendiği şey mitlerdir” ifadesi miti dinamik hâle getiren ritüeller ile bir bedene bürünmektedir (Roszak, 1995: 170). Miti insanın özünü, görünmeyen tarafını oluşturan ruh gibi düşünebiliriz. Ritüeller ise maddi olan tarafımızın belli inanmalar ile temellendirilen davranış kalıpları olarak görülebilir. Roy Rappaport’un *Ritual and Religion in the Making of Humanity* (İnsanlığın Oluşumunda Ritüel ve Din) başlıklı çalışmada (1999), dinin temel özelliği ve inanç karşısında ritüele öncelik tanıdığını aktaran Barnard (2015: 130) her davranışın ritüel tanımı içerisinde kabul edilemeyeceğine dikkat çekmektedir.

“Jung’a göre dini tecrübe inanç tarafından yönlendirilse de dinin özü inanç değil, tecrübedir. Tanrı’ya inanmak ise onunla karşılaşmak, onu tecrübe etmektir. Bu tecrübe doğrudan gerçekleşmez, mitler ve ritüeller yardımıyla olur (Hz. Musa’nın yanarı çalıda Tanrı’yla karşılaşması gibi) (Ayten, 2015: 73). Bu düşünceye göre ritüel ve mitler yardımıyla bir dini olay anlatılarak önceden var olan bir inanç somutlaştırılmaya çalışılır.

Böyle söz, bir davranış ile birleşerek dini bir işleve sahip olur. Sözün varlığı ve gücü anlatılan mitler, hikâyeler, efsaneler gibi sözlü kültür türleri ile aktarılagelmiştir. Mistik güce sahip olan davranışlar diğer bir deyişle ritüeller sözün özünü ortaya koyma işlevine sahiptir. İnsan doğduğu kültürün tüm öğretilerine haiz olarak dünyaya gelmez. “İnsan kolektif bilinçaltıyla doğmamakla birlikte, kültürel

bir ortamda büyüyerek, kültüre işlenmiş olan baskın bazı ortak özellikleri ve inançları farkında olmadan içselleştirmektedir” (Pietikainen, 1998: 333).

İkkel dönemde insanlar üzerinde korkunç bir egemenlik ve baskı oluşturan tecrübe ile elde edilen yazılı olmayan kanunlar ve hayatı anlamlı kılmaya yönelik geliştirilen ritüellerin temelinde inanmanın vazgeçilemez gücü olduğu söylenebilir. “Halkın iletişim pratikleri, popüler kültürdeki simgesel biçimler tarafından yapılandırılıyor ve popüler kültür bireylerle grupların gündelik deneyimlerini ritüelleştirmelerini, organize etmelerini ve anlamlandırmalarını sağlayan bir araç olarak iş görüyor” (Bennett, 2013: 270). Ritüellerin oluşum süreci ile ilgili Honko (2009: 206-209) giriş/geçiş, takvimsel ve kriz ritlerinin “dönemler hâlinde ortaya çıkan, topluluk tarafından organize edilen ve baharın gelişine dair ritler olarak tanımlanmıştır”. Ritlerin ortaya konulan uygulamalarda anlam kazanması kişinin farklı bir şekle bürünmesi, düşsel yolculuğun somutlaştırılarak kutlu bir özellik kazandırması sürecinden bahsetmiştir.

Günümüzde de yapılan törenler belli zamanlarında hayatın normal akışında yerini bulur. “Seremonik devirler ve değişmeyen ritüeller ile ilgili söylemlerin pek çoğu ataların mirasını ve tarihini koruyabilmektedir. Genel olarak, seremoniler yerli halka dünyanın her parçasına kendilerini yeniden bağlayarak tüm varlıklar ile bir anlaşma ortaya koymasına yardımcı olmuştur” (Einhorn, 2000: 89). Nasıl ki yaşamın sürekliliği içerisinde belli amaçlar için yapılan törenler var ise ritüeller de mitin devamlılığında belli bir zaman aralığında başlar ve biter. Mitin hayatın kendisi olarak görüldüğünü söylemek yanlış olmaz. Mitolojik olguların tamamlayıcısı olan “ritüel yaşam sistemini sabitleştiren, düzenleyen, herhangi bir kargaşa sonrası ahengi sağlayan, ait olduğu toplum inancını sürdüren ve içsel ilişkileri düzenleyen bir araç olarak görülür” (Bell, 1992: 19).

SONUÇ

Halk inanç ve uygulamaların kökeninde psikolojik, sosyolojik, ekonomik, ritüelistik, sembolik işlevlerinin temelinde yer alan insanoğlu tarafından şifrelenmiş kültürel kodların birçok nedeni ve işlevi olduğu görülmektedir. İşlevsel açıdan değerlendirilen halk inançlarının düşünsel temelleri irdelenerek duygu, düşünce ve davranış bağlamında çözümlenmiş olup insan zihninin halk inançlarını oluşturma, benimseme, taşıma ve aktarma sürecinin yaşanılan zamana göre değişiklik gösterdiği de ortaya konulmuştur. İyinin kötü ile birliği ve tamamlayıcılığı bağlamında insan hayatı için gerekli olan toplumsal kontrolün önemi ortaya çıkmaktadır. Kötü sonuçlar doğuran bir davranış istenmeyen özelliği sahip olduğu inancı ile birlikte birtakım zihinsel yaratımlar meydana getirmiştir. Bu yaratımların eyleme dönüşmesi ile yaratılışa, kökene, kutsala dair mitler meydana getirilerek halkın resmî olmayan, yerel bir din olarak da hayatın her evresinde yaşayan inanç yapısının temeli atılmıştır. Korku ve saygı hissinin duyulduğu kötü ruhlara karşı bazı kaçınmalar ve onların zararlı etkilerine karşılık davranışsal ve sözel olarak bir etkiyi olumlu hâle dönüştürme veya mevcut duruma dâhil olmaya yönelik karşıt güç ile beraber hareket etme şeklindeki kandırma temelli uygulamalar da halk kültüründe yerini almıştır.

Kara iye olarak da ifade edilen kötü ruhlardan kaçınmalar ve ruhları kandırmaya yönelik pratiklerin korku hissi ile ortaya çıktığı ve düzen içerisinde sürüp giden sosyal hayatın devamlılığını korumak için yapıldığı görülmektedir. Korkular olumsuz dış etkenlere karşı psikolojik açıdan insanı koruma işlevine sahiptir. Öğrenilmiş davranışlar hâline gelen kalıp ritüellerin büyüsel gücüne inanılmış ve kültürel kodlarda nesilden nesile aktarılmıştır.

Geçiş dönemlerinde yerine getirilen adetler geleneğimizin içerisinde kopmuş geleceğe aktarılan önemli kültürel zenginliklerimiz arasında yer almaktadır. İçerisinde mitolojik unsurları da taşıyan adetlerin semavi dinler ile karışarak kırsal ve kent yaşamına göre uygulamada farklılıklar gösterebilen ancak kimi zaman kent yaşamındaki modern yaşam şekli içerisinde kendine önemli bir yer edinme imkânı da bulan halk inançları çok yönlü bakış açısı ile değerlendirilmesi gereken önemli bir kültür envanteri olma özelliği taşımaktadır. Bu nedenle halk inançlarını disiplinler arası bir bakış ile değerlendirilerek psikososyal, sosyokültürel, sosyoekonomik, sembolik ve ritüel işlevleri ortaya konulmuştur. Elbette ki bunun gibi çalışmalar ile bu çalışmada tartışılan konu daha ileriye götürülerek farklı tartışmalara dönüşmesi ve derinlik kazanması gerektiği düşünülmektedir. Bu çalışmada da Türk geleneksel düşünce yapısı içerisinde varlığını koruyan, bekleyen, olgunlaşan ve zamanı geldiğinde gün yüzüne çıkan bir inanç yapısının derinlemesine incelenmesi halkbilim çalışmalarında gerekli olduğu düşünülen farklı disiplinlerin işbirliği ile zenginleştirilmesi hususuna bir yön verilmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- Aça, M ve Yolcu, M. A. (2017). Folklorlarda Örtük ve Bozuk İşlev. *Folklor/Edebiyat*, 23(90), 49-60.
- Adler, A. (2010). *İnsanı Tanıma Sanatı*, (12. Baskı), (Çeviren: K. Şipal). İstanbul: Say Yayınları.
- Avis, P. (1999). *God and the Creative Imagination: Metaphor, Symbol, and Myth in Religion and Theology*. London: Routledge Press.
- Ayten, A. (2015). *Psikoloji ve Din*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Barnard, A. (2015). *Sosyal Antropoloji ve İnsanın Kökeni*, (Çeviren: M. Doğan). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Bell, C. (1992). *Ritual Theory, Ritual Practice*. New York: Oxford University Press.
- Bennett, A. (2013). *Kültür ve Gündelik Hayat*. (Çeviren: N. Tokdoğan, B. Şenel ve U. Yener Kara). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Cirlot, E. J. (2001). *A Dictionary of Symbols*. London: The Taylor & Francis e-Library.
- Çevirme, H. ve Sayan, A. (2005). Alkarısı İnanmaları ve Bilim. *Milli Folklor*, 17(65), 67-72.
- Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınevi.
- David, H. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*, (Çeviren: E. Baylan). Ankara: Bilgesu Yayın.
- Einhorn, J. L. (2000). *The Native American Oral Tradition: Voices of the Spirit and Soul*. UK: Praeger. Westport, CT.
- Freud, S. (1996). *Totem ve Tabu*, (Çeviren: K. Sahir Sel). İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Fromm, E. (2017). *Psikanaliz ve Din*, (Çeviren: E. Erten). İstanbul: Say Yayıncı.
- Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü Risk Almanın Riskleri*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması*, (Çeviren: H. Gür). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Gürel, E. ve Muter, C. (2007). Psikomitolojik Terimler: Psikoloji Literatüründe Mitolojinin Kullanılması. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 537-569.
- Hançerlioğlu, O. (1975). *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hankiss, E. (2001). *Fears and Symbols: An Introduction to the Study of Western Civilization*. Budapeşte: Central European Univ Press.
- Honko, L. (2009). Ritüellerin Oluşum Süreci, (Çeviren: R. Ersoy). (Ed. M. Öcal Oğuz, S. Gürçayır ve S. Çalış). *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar III İçinde* (s. 203-216). Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Jung, G. C. (1982). *Aspects of the Feminine*. Princeton: Princeton University.
- Jung, G. C. (2001). *İnsan Ruhuna Yöneliş*, (Çeviren: E. Büyükinal). İstanbul: Say Yayınları.
- Jung, G. C. (2009). *İnsan ve Sembolleri*, (Çeviren: A. N. Babaoğlu). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Jung, G. C. (2013). *Psikoterapi Pratiği*, (Çeviren: S. Türk). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Jung, G. C. (1999). *Keşfedilmemiş Benlik*, (Çeviren: B. İlhan). İstanbul: İlhan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012b). *Halk Kültürü-Kültürel Kimlik-Milli Strateji*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2012a). *Türk Halk İnançlarında Beslenme*. Ankara: Berikan Yayınları.
- Kayıklık, H. (2014). *Din Psikolojisi*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Konak, A. ve Aktar, O. (2009). Medikal Antropoloji Çerçevesinde Tunceli/Ovacık'ta Geleneksel Sağlıkta Yöntemleri. Cumhuriyet Üniversitesi Cumhuriyet Üniversitesi. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(2), 156- 187.
- Köse, A. ve Ayten, A. (2009). Bâtil İnanç ve Davranışlar Üzerine Psiko-sosyolojik Bir Analiz. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, IX(3), 45-70.
- Kramer, S. N. (1999). *Sümer Mitolojisi*. İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Le Bon, G. (1997). *Kitleler Psikolojisi*, (Çeviren: Y. Ender). İstanbul: Hayat Yayınları.
- Malinowski, B. (1935). *Caral Gardens and Their Magic*. Londra: Kegan Paul.
- Malinowski, B. (1998). *İlkel Toplum*, (Çeviren: H. Portakal). Ankara: Öteki Yayınevi.
- Maloney, A. (1999). Preference Ratings of Images Representing Archetypal Themes: An Empirical Study of the Concept of Archetypes. *Journal of Analytical Psychology*, 0(44), 101-116.
- Marett, R. R. (2018). Psikoloji ve Folklor. *Milli Folklor*, 30(118), 145-159.
- Merton, R. K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: The Free Press.
- Mozzani, E. (2018). *Batıl İnançlar Kitabı-Mitler, İnançlar, Efsaneler*. (Yazar: Kolektif). *Doğu Batı Dergisi, Boş ve Batıl İnançlar*, 21(84) İçinde (s.11-22). Ankara: Doğu Batı Yayınları.

-
- Örnek, V. S. (1966). *Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Özarslan, M. (2003). Türk Kültüründe Ağaç ve Orman Kültü. *Türkbilig*, 0(5), 94-102.
- Pietikainen, P. (1998). Archetypes as Symbolic Forms. *Journal of Analytical Psychology*, 0(43), 325-343.
- Radloff, W. (1956b). *Sibiryadan II*, (Çeviren: A. Temir). İstanbul: Maarif Basımevi.
- Roszak T. (1995). *Bilincin Evrimi*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Saran, N. (1992). *Antropoloji*. İstanbul: İnkılap Kitabevi Baskı Tesisleri.
- Sarpkaya, S. (2018). *Türklerin Şeytani Masalları-Türk Masal ve Efsanelerinde Demonik Varlıklar*. Ankara: Karakum Yayınevi.
- Seyidoğlu, B. (2014). *Mitoloji Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Şeriati, A. (1980). *İslam Sosyolojisi Üzerine*, (Çeviren: K. Can). İstanbul: Düşünce Yayınları.
- Tatlılıoğlu, D. (2000). Türkmen İrımları (Halk İnançları). *C.Ü.İ. Fakültesi Dergisi*, 0(4), 151-166.
- Womack M. (1992). Why Athletes Need Ritual: A Study of Magic Among Professional Athletes. (Ed. S. Hoffman). *Sport and Religion, Campaign* içinde (s. 191-202). IL: Human Kinestics.
- Yolcu, A. M. ve Aça, M. (2017). Yapısal İşlevselcilik Açısından Folklorde Değişme ve İşlevsel Zorunluluklar Modeli. *Folklor/Edebiyat*, 23(92), 13-28.
- Zijderveld C. A. (1985). *Soyut Toplum*, (Çeviren: C. Cerit). İstanbul: Pınar Yayınları.
-